

PROVJERA PSIHOMETRIJSKIH KARAKTERISTIKA UPITNIKA PROAKTIVNOSTI – R

Ana Krilanović

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
I. Lučića 3, 10 000 Zagreb
ana.krilanovic@gmail.com

Ana Butković

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
I. Lučića 3, 10 000 Zagreb
abutkovic@ffzg.hr

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti psihometrijske karakteristike *Upitnika proaktivnosti - R*. Provjerena je pouzdanost i faktorska struktura navedenog upitnika. U istraživanju je sudjelovalo 248 studentica, 126 s Ekonomskog fakulteta u Zagrebu te 122 s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. *Upitnik proaktivnosti - R* pokazao je zadovoljavajuću pouzdanost, a faktorskom analizom ustanovljeno je postojanje dva faktora, nazvana *Sklonost promjeni* i *Sklonost planiranju*.

Ključne riječi: proaktivnost, mjere proaktivnosti

UVOD

U području organizacijske psihologije postoji sve veći interes za istraživanje proaktivnosti s obzirom na to da se ona pokazala povezanom s raznim pozitivnim radnim ishodima (Bindl i Parker, 2010). Proaktivniji zaposlenici su uspješniji od manje proaktivnih kolega, zadovoljniji su poslom te imaju veće i snažnije društvene mreže od kojih dobivaju podršku. Sudeći po nalazima dosad provedenih istraživanja proaktivnost je poželjna karakteristika zaposlenika, i za zaposlenike same, kao i za organizaciju u cjelini.

Bateman i Crant (1993) proaktivnost definiraju kao dispoziciju koja određuje razlike između ljudi s obzirom na to koliko često ljudi preuzimaju kontrolu nad situacijom odnosno koliko često puštaju da se situacija sama odvija. Proaktivna ličnost odražava stabilnu dispoziciju za preuzimanjem osobne inicijative u širokom rasponu aktivnosti i situacija. Proaktivne ličnosti prepoznaju dobre prilike i iskorištavaju

ih, što znači da pokazuju inicijativu, poduzimaju akcije i ustraju dok ne postignu smislene promjene. S druge strane, ljudi koji nisu proaktivni koriste suprotne načine ponašanja: oni propuštaju prepoznati one prilike koje bi im omogućile postizanje pozitivnih promjena. Takve pojedince karakterizira pasivnost te sklonost prepuštanju djelovanjima okoline (Bateman i Crant, 1993).

Proaktivnost ima tri ključna atributa: ona je samoinicijativna, orijentirana prema promjenama i fokusirana na budućnost (Parker, Bindl i Strauss, 2010). Samoinicijativnost se odnosi na sklonost djelovanju i pokretanju aktivnosti umjesto pasivnog reagiranja na trenutačnu situaciju i okolnosti. Orijehtacija na promjene podrazumijeva usmjerenost na poboljšavanje stanja te poticanje konstruktivnih i smislenih promjena. Fokusiranost na budućnost pretpostavlja razmišljanje unaprijed te se odnosi na uspješno predviđanje problema, prilika i mogućnosti.

Za mjerenje proaktivnosti najčešće se u svijetu koriste dvije upitničke mjere. Prvu mjeru razvili su Bateman i Crant (1993), a navedeni upitnik sastoji se od 17 čestica. Bateman i Crant (1993) provedenom faktorskom analizom potvrdili su da je u osnovi navedenog upitnika jedan faktor. Pouzdanost unutarnje konzistencije upitnika prilikom primjene na tri uzorka iznosi od 0,87 do 0,89 ($N = 560$). Koefficient pouzdanosti tipa test-retest iznosi 0,72 prilikom primjene s pauzom od tri mjeseca. Kako bi utvrdili kriterijsku valjanost, Bateman i Crant (1993) pokazali su da je rezultat na upitniku povezan s uključenošću u aktivnostima koje doprinose razvoju društva, sa stupnjem konstruktivnih promjena u okolini i s procjenama od strane kolega.

Druga mjera koja se često koristi je mjera specifičnih proaktivnih ponašanja koju su razvili Parker i Collins (2010). Autori su klasificirali jedanaest specifičnih proaktivnih ponašanja u tri šira faktora. Prvi faktor predstavlja usklađenost proaktivnih pojedinaca s okolinom, a tipično ponašanje koje predstavlja taj faktor je traženje povratnih informacija. Drugi faktor naziva se proaktivno radno ponašanje, a prevencija problema je ponašanje tipično za taj faktor. Treći faktor, strateško ponašanje, predstavlja ponašanje kao što je strateška potraga. Ipak, nisu sva proaktivna ponašanja iz literature uključena u njihov okvir, primjerice gradnja društvenih mreža i proaktivno suočavanje.

U Hrvatskoj je također razvijena mjera proaktivnog ponašanja, nazvana *Upitnik proaktivnosti* (Zarevski, Sladić i Vranić, 2001). Na temelju dosad provedenih postupaka provjere konstruktne valjanosti upitnika možemo zaključiti da upitnik sadrži dvije povezane subskale: *Sklonost promjeni* i *Sklonost planiranju* (Zarevski, Marušić i Vranić, 2002). Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije dobivena u istom istraživanju za čitav upitnik iznosi 0,76.

Budući da postoji potreba za osmišljavanjem novih i unapređivanjem već poznatih mjera proaktivnosti, u ovom istraživanju odlučili smo se baviti provjerom psihometrijskih karakteristika revidiranog *Upitnika proaktivnosti - R*, kao mjere proaktivnog ponašanja.

METODA

Sudionici i postupak

U istraživanju su sudjelovale studentice Ekonomskog fakulteta u Zagrebu ($N = 126$) te Filozofskog fakulteta u Zagrebu ($N = 122$), ukupno 248 sudionica. Raspon godina bio je od 19 do 26, pri čemu je prosječna dob studentica na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu bila 21,11 ($SD = 1,39$), a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 20,30 ($SD = 1,03$) godina. Istraživanje je provedeno grupno, na početku ili na kraju predavanja, pri čemu je naglašeno da je sudjelovanje dobrovoljno. Samo su studentice bile zamoljene da ispune upitnik. Također, sudionice su informirane da je ispunjavanje upitnika anonimno te da je važno da iskreno odgovaraju na čestice. Primjena upitnika trajala je od 10 do 15 minuta.

Instrumenti

Upitnik proaktivnosti – R razvijen je na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu na temelju Upitnika proaktivnosti (Zarevski i sur., 2001). Upitnik proaktivnosti je sadržavao 33 čestice. Tri čestice navedenog upitnika prevedene su iz Skale proaktivnosti autora Batemana i Cranta (1993) te su prilagođene duhu hrvatskog jezika. Riječ je o česticama: “*Stalno tražim nove načine da poboljšam vlastiti život*”, “*Volim status quo situacije*” i “*Na vrijeme predviđam probleme i okrećem ih u svoju korist*”. Ostale čestice u Upitniku proaktivnosti su originalne, odnosno nisu preuzimane iz već postojećih upitnika. Na temelju dosadašnjih analiza, pojedine čestice čije psihometrijske karakteristike nisu bile zadovoljavajuće izbačene su iz upitnika te je stvorena revidirana verzija koja je korištena u ovom istraživanju. *Upitnik proaktivnosti - R* sadrži 29 čestica. Zadatak sudionika je za svaku tvrdnju procijeniti odnosi li se na njih, te sukladno tome zaokružiti jedan od ponuđenih odgovora: *da* ili *ne*. Ako sami nisu bili u nekoj od situacija koje su navedene u česticama, ispitanici situaciju trebaju zamisliti te procijeniti koje bi bilo njihovo najvjerojatnije ponašanje. Određene čestice potrebno je obrnuto bodovati. Ukupan rezultat dobiva se zbrajanjem bodova koje je ispitanik postigao na svakoj pojedinoj čestici. Postignuti veći broj bodova na upitniku upućuje na razvijeniju proaktivnost.

REZULTATI

Provjeru psihometrijskih karakteristika započeli smo provjerom faktorske strukture upitnika. Kako se studentice Ekonomskog ($M = 17,01$, $SD = 4,12$) i Filozofskog ($M = 17,45$, $SD = 4,49$) fakulteta nisu značajno razlikovale u stupnju razvijenosti

proaktivnosti ($t(246) = -0,80, p = 0,42$), analiza je provedena na oba uzorka zajedno. Kao što je navedeno u opisu mjernog instrumenta, pojedine čestice izbačene su iz originalne verzije Upitnika proaktivnosti te smo nastojali ustanoviti je li faktorska struktura upitnika nakon izbacivanja postala jednofaktorska. Kako bi se provjerila konstruktna valjanost *Upitnika proaktivnosti - R*, provedena je komponentna analiza, u kojoj je početni broj značajnih komponenti izlučen vodeći se Kaiser-Guttma-

Tablica 1. Faktorska zasićenja čestica Upitnika proaktivnosti – R i ukupan postotak objašnjene varijance.

	Faktor 1	Faktor 2
1. Za poslovni sastanak na vrijeme prikupim i pažljivo proučim sve važne informacije.	0,14	0,36
2. Pred intervju za posao detaljno priprelim što ću reći o sebi.	-0,09	0,38
3. Zubaru idem samo kad me zaboli zub.	0,28	-0,06
4. Pokrećem promjene u najužoj okolini.	0,62	0,04
5. Pred izlet u prirodu redovito pratim vremensku prognozu.	-0,03	0,53
6. Često nemam nikakve nove ideje.	0,59	-0,10
7. Barem desetak dana prije puta provjerim nije li mi putovnica istekla.	0,17	0,25
8. Veće kupovine planiram obaviti izvan sezone, kada je cijena znatno snižena.	0,15	0,08
9. Poklone za Božić i Novu godinu kupujem u zadnji čas.	0,24	0,26
10. Stalno tražim nove načine da poboljšam vlastiti život.	0,54	0,14
11. Za kupovinu u velikim robnim kućama napravim popis.	0,01	0,53
12. Za prvi sastanak s osobom koja mi se sviđa unaprijed priprelim teme za razgovor.	-0,20	0,35
13. Bolje od većine uočavam dobre prilike.	0,48	-0,00
14. Pred važan put danima upotpunjavam popis stvari koje treba ponijeti.	0,02	0,51
15. Literaturu za ispit nabavljam neposredno pred ispit.	0,29	0,34
16. U srednjoj školi sam znao/la pogledati poglavlje unaprijed.	0,16	0,13
17. Na vrijeme predviđam probleme i okrećem ih u svoju korist.	0,45	0,03
18. Ujutro poslušam prognozu radi adekvatnog oblačenja.	0,15	0,46
19. Kad očekujem da ću dulje čekati u redu, uzmem nešto za čitanje.	0,42	0,05
20. Vrijedno je truda baviti se poslovima za širu zajednicu.	0,19	0,02
21. Nastojim saznati puno i o stvarima koje mi nisu zvanje ili omiljeni hobi.	0,61	0,00
22. Pazim na kvalitetu i redovitost prehrane.	0,32	0,09
23. Više se volim prilagoditi nego gubiti energiju na ispravljanje nepravde.	0,28	0,01
24. Samo hipohondri redovito idu na liječničke kontrole.	0,26	0,14
25. Ako očekujem gužvu u prometu, krenut ću znatno ranije.	-0,04	0,42
26. Prije posjeta stranoj zemlji prikupim što više korisnih informacija.	0,33	0,41
27. Kada idem na duži put, ponesem hranu i piće.	0,00	0,25
28. Nemam običaj praviti dnevni i tjedni plan aktivnosti.	0,14	0,39
29. Nastojim izaći na prve ispitne rokove.	0,18	0,24
Postotak objašnjene varijance	10,03	8,42
Ukupan postotak objašnjene varijance		18,46

novim kriterijem, odnosno da su karakteristični korijeni bili veći od 1. Prvotnom analizom pokazalo se da postoji 11 komponenti koje imaju karakteristične korijene veće od 1 i objašnjavaju 58,83% varijance. Karakteristični korijen prve komponente iznosio je 3,34, druge 2,01, treće 1,66, a četvrte 1,49. U skladu sa scree testom, vrijednostima karakterističnih korijena i prethodnim analizama zadržane su samo dvije komponente za postupak rotacije. Korištena je varimax rotacija te je dobivena matrica faktorske strukture, prikazana u Tablici 1. Provedena analiza s dva zadržana faktora pokazala je da oni zajedno objašnjavaju 18,46% varijance rezultata.

Ako detaljno promotrimo faktorska zasićenja svake pojedine čestice u upitniku, možemo primijetiti da postoje čestice koje su jasno zasićene prvim faktorom te čestice koje su jasno zasićene drugim faktorom. Međutim, postoje i one čestice koje nisu jasno zasićene ni prvim ni drugim faktorom. Prvim faktorom, koji smo nazvali *Sklonost promjeni* visoko je zasićeno deset čestica, kao što je označeno u tablici 1. Drugim faktorom visoko je zasićeno jedanaest čestica, a faktor je nazvan *Sklonost planiranju*. Ostalih osam čestica podjednako je slabo zasićeno prvim i drugim faktorom.

Ako usporedimo tablicu s faktorskim zasićenjima dobivenu u ovom istraživanju s onima dobivenima u prethodnoj analizi faktorske strukture (Zarevski i sur., 2002), možemo zaključiti da se najveći broj čestica projicira na iste faktore. Razliku čine čestice 8, 16, 19, 22 i 28. Čestica 8 (*“Veće kupovine planiram obaviti izvan sezone, kada je cijena znatno snižena”*) u prethodnoj je analizi bila zasićena faktorom *Sklonost planiranju*, dok u ovoj primjeni pokazuje izrazito niska zasićenja s oba faktora. Ni jedno zasićenje na tih šest čestica ne prelazi 0,30. Zasićenost ove čestice faktorom *Sklonost planiranju* čini se kao logično rješenje uzimajući u obzir sam sadržaj navedene čestice. Čestica 16 (*“U srednjoj školi sam znao/la pogledati poglavlje unaprijed”*) također je podjednako nisko zasićena s oba faktora, dok je u prethodnoj primjeni pokazivala visoko faktorsko zasićenje (0,45) faktorom *Sklonost planiranju*. Čestica 19 (*“Kad očekujem da ću dulje čekati u redu, uzmem nešto za čitanje”*) ima iznenađujuće visoko zasićenje prvim faktorom, *Sklonošću promjeni*, što nije u skladu s prethodnom primjenom upitnika, ali nije ni logično rješenje uzmemo li u obzir sam sadržaj čestice. Čestica 22 (*“Pazim na kvalitetu i redovitost prehrane”*) zasićena je faktorom *Sklonost promjeni*, što također nije u skladu s prethodnom primjenom ovog upitnika. Čestica 28 (*“Nemam običaj praviti dnevni i tjedni plan aktivnosti”*) zasićena je faktorom *Sklonost planiranju*, što sadržajno ima smisla, ali nije u skladu s prethodnom primjenom upitnika.

Sljedeći korak u analizi je bio utvrditi je li pouzdanost *Upitnika proaktivnosti – R* zadovoljavajuća. Rezultati ovog istraživanja pokazali su da pouzdanost unutarnje konzistencije ukupnog *Upitnika proaktivnosti – R*, primijenjenog na studentskom uzorku iznosi 0,69. Budući da smo dobili dva faktora, u daljnjoj su obradi za svaku podljestvicu izračunate pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije iznosi 0,63 za podljestvicu *Sklonost planiranju*, odnosno 0,62 za podljestvicu *Sklonost promjeni*. Rezultat na ova dva faktora formira se kao

jednostavna linearna kombinacija čestica koje mu pripadaju, a korelacija između ova dva faktora iznosi 0,29, što upućuje na njihovu nisku povezanost.

RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti psihometrijske karakteristike *Upitnika proaktivnosti – R*. Provedena faktorska analiza rezultirala je s dva faktora nazvana *Sklonost promjeni* i *Sklonost planiranju*. To je u skladu s prethodnim provjerama ovog upitnika (Zarevski i sur., 2001; Zarevski i sur., 2002), ali nije u skladu s postavljenom hipotezom prema kojoj smo očekivali jednofaktorsku strukturu upitnika. Prva dva faktora objasnila su 18,46% varijance rezultata, što je također u skladu s ranijim nalazima da dva zadržana faktora zajedno objašnjavaju 19% (Zarevski i sur., 2001) odnosno 18% varijance rezultata (Zarevski i sur., 2002). Od 29 čestica u upitniku, 8 čestica nije imalo jasno zasićenje ni na jednom od ova dva faktora.

Prijašnje primjene *Upitnika proaktivnosti* pokazale su da su u osnovi navedenog upitnika dva faktora: *Sklonost promjeni* i *Sklonost planiranju*. Čestice zasićene faktorom *Sklonost planiranju* („Pred izlet u prirodu redovito pratim vremensku prognozu“, „Za kupovinu u velikim robnim kućama napravim popis“, „Ako očekujem gužvu u prometu, krenut ću znatno ranije“) jasno se odnose na planiranje i organizaciju budućih aktivnosti i događaja, kao i u prijašnjim analizama. No, sadržaj čestica zasićenih faktorom *Sklonost promjeni* u primjeni *Upitnika proaktivnosti – R* na ovom uzorku ne odražava u potpunosti faktor *Sklonost promjeni* opisan u ranijim primjenama kao traženje novih mogućnosti, želja za promjenom i aktivacija. Naime, sadržajna analiza pokazala je da neke čestice zasićene ovim faktorom naglašavaju brigu za svoje zdravlje, koja bi se mogla opisati kao jedan oblik savjesnosti. Primjerice, čestice zasićene ovim faktorom su „Zubaru idem samo kad me zaboli zub“ i „Pazim na kvalitetu i redovitost prehrane“. U prijašnjim analizama neke od ovih čestica bile su zasićene faktorom *Sklonost promjeni*, a neke faktorom *Sklonost planiranju*. Ipak, dobiveni nalazi mogu se objasniti strukturom uzorka u ovom istraživanju koji su činile samo studentice. Istraživanja na području spolnih razlika u razvijenosti osobina ličnosti pokazala su da žene postižu više rezultate od muškaraca na nekim facetama savjesnosti, kao što su red, poslušnost i samodisciplina (Feingold, 1994). Specifičnost uzorka mogla je djelovati i na faktorsku strukturu upitnika.

Pouzdanost *Upitnika proaktivnosti* već je prije bila provjeravana. Zarevski i sur. (2002) navode da pouzdanost tipa unutarnje konzistencije na uzorku menadžera i nemanadžera za Upitnik proaktivnosti iznosi 0,76, za podljestvicu *Sklonost planiranju* 0,79, a za podljestvicu *Sklonost promjeni* 0,63. U ovom istraživanju na studentskom uzorku za *Upitnik proaktivnosti – R* dobivena je pouzdanost tipa unutarnje konzistencije 0,69, za podljestvicu *Sklonost planiranju* 0,63, a za podljestvicu *Sklonost promjeni* 0,62. U drugom istraživanju u kojem su ispitanici bili studenti dobivena je pouzdanost tipa unutarnje konzistencije 0,74 na muškom uzorku, a 0,67

na ženskom uzorku za podljestvicu *Sklonost planiranju*, a 0,55 na muškom uzorku i 0,53 na ženskom uzorku za podljestvicu *Sklonost promjeni* (Zarevski i sur., 2001). Kao što možemo vidjeti, nešto niže pouzdanosti dobivaju se na ženskim nego na muškim uzorcima.

Na temelju provedenih postupaka možemo zaključiti da ovaj upitnik sadrži dvije podljestvice. Kao što je vidljivo iz samih pouzdanosti, one nisu visoke, prema tome postoji prostor za daljnji napredak i izmjenu upitnika kako bi se povećala njegova pouzdanost. Trebalo bi provjeriti mogu li ista ponašanja biti jednaki pokazatelji proaktivnog ponašanja kod muškaraca i žena, odnosno jesu li neke čestice dobri indikatori proaktivnosti, ali samo kod muškaraca ili kod žena (npr. čestica “*Veće kupovine planiram obaviti izvan sezone, kada je cijena znatno snižena*” možda je dobar pokazatelj *Sklonosti planiranju* kod muškaraca, ali ne i kod žena).

S obzirom na važnost proaktivnog ponašanja u kontekstu organizacijske psihologije, mjerni instrument kojim dobro možemo odmjeriti individualne razlike u proaktivnosti je nužnost. Iz tog razloga je i potreban daljnji rad na *Upitniku proaktivnosti - R* kako bi on postao mjera koja se može jednako primijeniti na muškarcima i na ženama kako bi se utvrdile individualne razlike u proaktivnosti.

Zaključno, provedeno istraživanje pokazalo je da je pouzdanost *Upitnika proaktivnosti - R* zadovoljavajuća te da je njegova faktorska struktura dvofaktorska (*Sklonost promjeni* i *Sklonost planiranju*), kao što je pokazano i u prijašnjim analizama upitnika. Potrebne su daljnje provjere i usavršavanja navedenog *Upitnika proaktivnosti - R* kako bismo dobili što precizniju i bolju mjeru proaktivnog ponašanja.

LITERATURA

- Bateman, T.S., Crant, J.M. (1993). The proactive component of organizational behavior. *Journal of Organizational Behaviour*, 14, 103-118.
- Bindl, U. K., Parker, S.K. (2010). Proactive work behaviour: Forward-thinking and change-oriented action in organizations. U S. Zedeck (Ur.), *APA handbook of industrial and organizational psychology* (567-598). Washington, DC: American Psychological Association.
- Feingold, A. (1994). Gender differences in personality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 116, 429-456.
- Parker, S.K., Bindl, U.K., Strauss, K. (2010). Making things happen: A model of proactive motivation. *Journal of Management*, 36, 827-856.
- Parker, S.K., Collins, C.G. (2010). Taking stock: Integrating and differentiating multiple proactive behaviors. *Journal of Management*, 36, 633-662.
- Zarevski, P., Sladić, I., Vranić, A. (2001). Proaktivnost – predstavljanje i evaluacija konstrukta. *Suvremena psihologija*, 4, 73-92.
- Zarevski, P., Marušić, A., Vranić, A. (2002). Proaktivnost i lokus kontrole kod menadžera. *Društvena istraživanja*, 4-5, 659-680.

EVALUATION OF THE RELIABILITY AND FACTORIAL STRUCTURE OF THE PROACTIVITY QUESTIONNAIRE – R

Abstract

The aim of this study was to evaluate the reliability and factorial structure of the *Proactivity questionnaire – R*. The study included a total of 248 female students, 126 from the Faculty of Economics and 122 from the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. The *Proactivity questionnaire – R* has shown sufficient reliability and factorial analysis suggested the existence of two factors: *Tendency for change* and *Tendency for planning*.

Key words: proactivity, measures of proactivity

Primljeno: 22. 01. 2015.